

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XXI: 2023

Grudziądz, dnia 04.01.2023 r.

Nr 1 (761)

1305. spotkanie

Ryszard Byner

Kalendarz Grudziądzki 2023

W ostatnich kilku latach w Kalendarzu Grudziądzkim ukazywał się cykl artykułów przypominających mniej znane osiągnięcia Mikołaja Kopernika w sferze społeczno-politycznej i gospodarczej. W najnowszym 27. tomie Kalendarza czytelnicy znajdą relację z obchodów 500. rocznicy ogłoszenia przez polskiego uczonego podczas sejmiku w Grudziądzu słynnego traktatu o monecie. Głównym punktem uroczystości była sesja naukowa poświęcona działalności ekonomicznej Kopernika, ukazały się dwa pamiątkowe numizmaty, wręczono nową grudziądzką nagrodę – statuetkę Kopernika-Ekonomisty otrzymał Wiesław Rozłucki, współzałożyciel i długoletni prezes warszawskiej Giełdy Papierów Wartościowych.

Do elitarnego grona Honorowych Obywateli Grudziądza dołączyła w tym roku Karola Skowrońska – zasłużona bibliotekarka i działaczka kultury, osoba powszechnie znana i szanowana za to co zrobiła dla rozwoju czytelnictwa, krzewienia tradycji i popularyzacji naszej regionalnej historii, kształtowania patriotycznych postaw. Za najważniejsze swoje osiągnięcia p. Karola uznaje przywrócenie Grudziądzowi dumnego imienia stolicy polskiej kawalerii oraz to, że chlubne, sławne i przepiękne tradycje kawalerskie grudziądzanie przyjęli za swoje.

Piszemy o wielkiej światowej karierze pochodzącej z Grudziądza mezzosopranistki Stefanii Toczyskiej, zaliczanej do dziesięciu najlepszych

Kalendarz
GRUDZIĄDZKI
2023

śpiewaków naszych czasów; o dorobku Jacka Jaszczyka i Józefa Plessa, którzy przygodę z poezją rozpoczęli w swoim rodzinnym mieście Grudziądzu, by ją z powodzeniem kontynuować w Irlandii i Niemczech oraz zdobywać międzynarodowe uznanie i laury; przedstawiamy sylwetkę twórcy hejnału grudziądzkiego, kapelmistrza 64. Pułku Strzelców Murmańskich, Stanisława Szpuleckiego, wcześniej m.in. prowadzącego reprezentacyjną orkiestrę Marynarki Wojennej w Gdyni.

Wojna francusko-pruska (1870-1871), mimo że rozegrała się daleko od Grudziądza, pozostawiła swoje ślady nad Wisłą i Trynką. Niektóre z nich, jak cmentarz jeńców francuskich i pomnik wojenny, dawno przestały istnieć. Ze środków pochodzących z wysokiej kontrybucji jaką Francja zapłaciła Prusom wybudowano w Grudziądzu gmach poczty i budynki pierwszego dworca kolejowego. Część kompleksu kolejowego, rozbudowanego w późniejszych latach, została zburzona podczas działań wojennych w 1945 r., natomiast budynek poczty zachował swój kształt do dziś.

W dwóch poprzednich tomach Kalendarza zostały przypomniane okoliczności w jakich w 2 września 1939 r. śmiercią lotnika zginęli, w obronie polskiego nieba pod Grudziądem dowódca III Dywizjonu Myśliwskiego 4. Pułku Lotniczego i jeden z jego podwładnych. Artykuł zamykający lotniczą trylogię poświęcony jest kapralowi pilotowi Benedyktowi Mielczyńskiemu z tej samej toruńskiej eskadry. Także jego samolot został trafiony przez Niemców i musiał przymusowo lądować na polu koło Kłódki. Pilot zdołał o własnych siłach wydostać się z kabiny, ale w wyniku doznanych obrażeń zmarł. Jego grób znajduje się na cmentarzu w Wielkim Tarpnie.

Na kartach historii grudziądzkiego sądownictwa na trwale zapisały się dwa głośnie procesy karne z dwudziestolecia międzywojennego. W 1927 r. przed oblicze Temidy trafiła sprawa zabójstwa dokonanego podczas nielegalnego pojedynku na pistolety. Był to pierwszy na Pomorzu, po odzyskaniu niepodległości, taki proces. Urzędnik za honor walki z byłym oficerem zapłacił życiem.

Z kolei w 1938 r. na ławie oskarżonych zasiadł inspektor kontroli skarbowej, który zakres swoich obowiązków służbowych rozszerzył – dla dobra służby oraz własnej przyjemności i korzyści – o rozpijanie i gwałty na nieletnich dziewczętach. Wyrok jaki zapadł w pierwszej instancji wzbudził opinię publiczną w Polsce do tego stopnia, że mówiło się o nim nawet w Sejmie.

Ogromne straty poniosło grudziądzkie Muzeum podczas II wojny światowej. Utracono dwie trzecie zbiorów gromadzonych przez miłośników kultury i sztuki przez blisko sześć dekad. Niewiele z nich zdołano odzyskać. W trakcie badań strat wojennych pojawiły się różne wątki i wiele pytań na które nie znamy odpowiedzi. Na przykład: czy skrzynie z zabytkami, dla których w 1944 r. przygotowano na terenie cytadeli specjalne pomieszczenie, faktycznie zostały przewiezione do Gdańska, skąd miały być przetransportowane na zachód i złożone w bezpiecznym miejscu? Jeżeli ta operacja nie doszła do skutku, to czy skrzynie znajdują się nadal w niedostępnych kazamatach cytadeli? A może to czerwonoarmiści znaleźli skrzynie i wywieźli je do ZSRR lub zniszczyli? Pozyskane nowe źródła i kwerendy w archiwach zachęcają do kontynuowania żmudnych badań. Muzealników czeka wiele pracy, tymczasem już teraz czują się jak poszukiwacze skarbów

z najlepszych, przygodowych filmów.

Mało znana jest historia cmentarza gminy żydowskiej, na początku okupacji sprofanowanej i zniszczonej doszczętnie przez Niemców. Nekropolia była usytuowana w południowo-wschodniej części parku Miejskiego. Pochowanych zostało tu wielu zasłużonych dla miasta obywateli, m.in. współtwórca pierwszej wielkiej fabryki branży metalowej i odlewniczej Joseph Herzfeld oraz jego partner biznesowy i przyjaciel Carl Victorious. Dziś teren dawnego kirkutu jest leśną polanką, przylegającą od strony ul. Parkowej do największego kompleksu cmentarnego.

W 23. tomie naszej publikacji pisaliśmy pokrótce o ogromnej i cennej kolekcji śp. Zbigniewa Zawadzkiego jaka trafiła w formie daru do grudziądzkiego Muzeum. W ten sposób p. Janina Zawadzka spełniła wolę zmarłego męża, znanego kolekcjonera, działacza kultury, b. prezesa GTK. W tym wydaniu Kalendarza prezentujemy część wspomnianej darowizny – zaliczaną do najciekawszych i najbogatszych grupę halerzy austriackich z lat 1919-1921. Mają one postać papierowych bonów i posiadają charakter zastępczych środków pieniężnych. Jest ich aż 361 sztuk. To największa jednorodna kolekcja w inwentarzu banknotów grudziądzkiego Gabinetu Numizmatycznego.

Czytelnicy znajdą odpowiedź na pytanie: czym jest opuszczona i zaniebana zagadkowa, potężna budowla znajdująca się w pobliżu Szkoły Podstawowej nr 21 na osiedlu Lotnisko? To betonowy kulochwył dawnej strzelnicy samolotowej. Był elementem infrastruktury kompleksu remontowego samolotów, który funkcjonował w okresie okupacji na terenie obecnych Wojskowych Zakładów Uzbrojenia. Takie instalacje istniały praktycznie przy każdej fabryce samolotów i przylotniskowych warsztatach naprawczych. W Polsce są jeszcze tylko trzy takie strzelnice – w Malborku, Kluczewie i Żorach, o wiele gorzej zachowane. Czy nie warto pomyśleć o uratowaniu tego wyjątkowego zabytku techniki?

Warto zajrzeć do stałych rubryk, przeczytamy w nich: biogramy patronów grudziądzkich ulic, wybitnych Polaków – Ireny Sendlerowej i Witolda Pileckiego, który w swoim życiorysie ma wątek grudziądzki; z calendarium, systematycznie uzupełnianego, dowiemy się o tym, że w marcu bieżącego roku, a więc już kilka tygodni po rosyjskiej agresji na naszego wschodniego sąsiada, w Grudziądzu znalazło schronienie ponad tysiąc uchodźców z Ukrainy; jest też wykaz publikacji o Grudziądzu i kalendarz przyszlórocznych imprez kulturalnych, turystycznych i sportowych; miłośnikom wędrówek po okolicy proponujemy wypad do jednej z najstarszych wsi powiatu grudziądzkiego – Mokrego, gdzie podczas zaboru na mokrzańskich równinach odbywały się wielkie rewie wojskowe z udziałem 36 tys. żołnierzy i 12 tys. koni. Z tej okazji do wsi przyjeżdżali królowie pruscy ze swoją świtą.

Na żałobnych kartach wspominamy zmarłych ostatnio: grudziądzanina Adama Baumana popularnego i lubianego przez widzów aktora, który na swoim koncie miał ponad 130 ról teatralnych, zgrał w kilkudziesięciu filmach, serialach, występował też w teatrze telewizji i radiowym; Emilię Kasak czołową sztangistkę, wielokrotną mistrzynię, reprezentantkę i rekordzistkę Polski, medalistkę mistrzostw Starego Kontynentu, zwyciężczynię zawodów Pucharu Europy, uczestniczkę świata oraz igrzysk paraolimpijskich w Pekinie; Bożenę Sikorską-Nowacką, osobę wielce zasłużoną dla grudziądzkiej

kultury, inicjatorkę życia muzycznego, to jej melomani zawdzięczali, ciesząc się dużym powodzeniem, koncerty przy świecach, podczas których w salach Muzeum występowali wybitni soliści, artyści, zespoły instrumentalne i chóry; Zdzisława Lewandowskiego, nauczyciela, przyjaciela dzieci, przed laty dyrektora Ośrodka Szkolno-Wychowawczego nr 1 w Grudziądzu, długoletniego radnego i b. przewodniczącego Rady Miejskiej.

Najnowsze wydanie Kalendarza liczy ok. 250 stron, jest bogato ilustrowane. Stronę tytułową okładki zdobi zdjęcie rewersu numizmatu wydanego przez Mennicę Państwową z okazji rocznicy ogłoszenia przez Kopernika na sejmiku w Grudziądzu traktatu „O szacunku monety”.

W imieniu rady redakcyjnej i wydawcy – Grudziądzkiego Towarzystwa Kultury życzę przyjemnej lektury.

Głównymi sponsorami 27. edycji Kalendarza Grudziądzkiego są: Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego oraz Gmina-Miasto Grudziądz, jak co roku wsparcia udzieliły także grudziądzkie firmy. Promocja odbyła się w dniu 23.11.2022 r. w Klubie „Akcent” w Grudziądzu.

SPIS TREŚCI

Calendarium grudziądzkie	7
Skrócony kalendarz 2024 ...	58
Patroni ulic Grudziądza (<i>Antoni Nowak</i>)	59
Rok Kopernika ekonomisty (<i>Grażyna Leśniewska</i>)	69
Strażniczka naszej historii (<i>Ryszard Byner</i>)	77
Kompozytor hejnału (<i>Jerzy Krzyś</i>)	89
Diva światowych scen operowych (<i>Anna Janosz</i>)	97
Zaginione skarby Muzeum (<i>Dawid Schoenwald</i>)	105
Dwa głośne procesy (<i>Ryszard Byner</i>)	117
Ślady wojny francusko-pruskiej (<i>Mariusz Żebrowski</i>)	131
Zapomniany bohater (<i>Tomasz Piwowarski</i>)	137
Strzelnica samolotowa (<i>Wiesław Grabowski</i>)	145
Dumny grudziądzanin w Dublinie (<i>Ola Szymczyk</i>)	151
Jubileusz Józefa Plessa (<i>Anna Janosz, Adam Milewski</i>)	159
Kolekcja austriackich halerzy (<i>Paweł Nastrożny</i>)	167
Cmentarz gminy żydowskiej (<i>Mirosław Pietkiewicz</i>)	175
Mokre. Zarys dziejów (<i>Adam Stenzel</i>)	183
Z żałobnej karty	191
Grudziądzkie publikacje (<i>Janusz Hinz</i>)	215
Kalendarz ważniejszych imprez kulturalnych, sportowych i turystycznych (<i>Małgorzata Ambrosius-Okońska</i>)	221
Reklamy	229

Foto Piotr Bilski

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.